

Íslendingasögur

Um íslendingasögur

Íslendingasögur eru partur av íslenska fornskaldskapinum. Granskarar meta, at um aldarskiptið 1200 var farið undir at skriva tað, sum vit í dag nevna *íslendingasögur*. Hildið verður, at tær flestu íslendingasøgurnar vórðu skrivaðar í tíðarbilinum frá 1230 og fram til 1300, tó eru mætar søgur skrivaðar so seint sum í 14. øld.

Eingin íslendingasøga er varðveitt sum frumsøga, tað nakar veit um. Við *frumsøgu* er at skilja ein tekstur, sum uttan millumlið er varðveittur, frá tí hann var skrivaður til dagin í dag. Til eru bert avrit av søgum og avrit av avritum.

Tey elstu handritabrotini eru frá mitt í 13. øld. Heilar søgur finnast í skinnbókum úr 14. og 15. øld og á pappírshandritum úr 16. øld og seinni. Summar íslendingasögur eru varðveittar í fleiri gomlum skinnhandritum, aðrar bara á pappíri.

Til eru umleið 36 íslendingasögur (Sigurðardóttir 2009:68). Talið velst um, hvussu markið verður sett ímillum íslendingasögur og styttri søgurnar, ið verða nevndar *tættir*. Søgurnar eru ymiskar til longdar frá 20 til 30 prentsiðum og upp til fleiri hundrað síður t.d. Njáls søga og Egil Skallagrímssøga.

Granskarar eru ikki á einum máli um, hvørt søgurnar hava verið munnbornar av fyrstan tíð og síðan festar orðarætt á blað, ella um tær hava verið skrivaðar av sjálvstøðugum søguskriverum, ið hava arbeitt munnliga tilfarið til listarligar heildir.

Í mong ár var harður orðadráttur um hesi bæði ástøðini, eisini nevnd *frásøguástøðið* og *bóksøguástøðið*, men nú hella granskarar til, at helst er talan um eina samanrenning av hesum báðum (Sigurðardóttir 2009:69).

Bólkar

Íslensku søgurnar verða bólkaðar eftir innihaldi. Søgurnar, ið snúgvá seg um norskar kongar, verða nevndar *kongasögur*. Søgurnar um

íslensku stórmannaættirnar, stríðið teirra millum, og tað, sum teimum var fyri, verða nevndar *íslendingasøgur*. Hesar søgur verða eisini tíðum nevndar *ættarsøgur* og fara fram fyrstu øldirnar eftir landnám (t.e. ár 870 og frameftir til uml. 1030). Aðrir bólkar eru *samtíðarsøgur*, ið siga frá ættarstríði í 12. og 13. øld, *biskupasøgur*, ið siga frá íslensku biskupunum frá uml. ár 1000 til uml. 1340, og *fornaldarsøgur*, ið byggja á gamalt sagnartilfar. Vert er at hava í huga, at hetta bólkabýtið hevur eftirtíðin gjørt (Skyum Nielsen 1994: 10).

Um Føroyingasøgu

Føroyingasøga er ein av elstu íslensku fornsøgum. Upprunahandritið er ikki varðveitt, og eingin veit, hvør høvundurin var. Føroyingasøga er m.a. varðveitt í teirri stóru skinnbókini *Flateyjarbók*, sum var skrivað í 1380 – árunum og í høvuðsheitum inniheldur *kongasøgur*. Hildið verður, at høvundurin hevur skrivað Føroyingasøgu av eftir einum handriti og felt hana inn í søgurnar um kongarnar Ólav Trygvason og Ólav Haraldsson. Granskarar meta, at Føroyingasøga hevur havt stóra ávirkan á søgur, ið eru yngri (Sigurðardóttir 2009:53).

Føroyingasøga er skrivað sum bókmentligt verk og hevur drøg og eyðkenni bæði úr *íslendingasøgum* (eisini nevnt *ættarsøgur*) og úr *kongasøgum*. Úr *íslendingasøgum*, m.a. tí hon snýr seg um ættarstríð í stórmannaætt frá landnámi og til kristnitøku, og úr *kongasøgum*, m.a. tí ein av stóru persónunum í Føroyingasøgu er Ólavur Trygvason.

Høvuðsevnið í Føroyingasøgu er ættarstríðið í Gøtuskeggjaættini og samskipti teirra við norskar jallar og kongar. Tí verður hon eisini landssøga (um Føroyingasøgu sum søguliga keldu, sí **Um Føroyingasøgu**).

Eyðkenni og drøg í íslendingasøgum.

Trúvirði

At tíðarfesta hendingar í søgunum verður norska kongarøðin vanliga brúkt at stuðla seg til. Hetta kenna vit eisini aftur í *Føroyingasøgu*.

T.d. verður sagt, at summarið, tá ið Brestir og Beinir vóru dripnir, var høvdingaskifti í Noregi. Haraldur Gráfeldur mátti frá, og Hákun jallur kom til (*Føroyinga søga* 1995: 26). Tískil ber til at tíðarfesta hesa hending til ár 970.

Eisini er vanligt at seta hendingar í samband við aðrar hendingar t.d. stórar og kendar bardagar. Hetta síggja vit eisini í *Føroyingasøgu*. T.d. vóru

Sigmundur og Tórir við í bardaganum í Hjørundavági (*Føroyinga søga* 1995: 67). Henda hendingin kann sostatt tíðarfestast til ár 986.

Søgan knýtir eisini hendingarnar til ávís støð, tí vita vit altíð, nær tað hendi, og *hvar* tað hendi. Vanliga fáa vit eisini gjølla at vita, *hvør* persónurin er. Tað verður gjørt við, at søgan greiðir frá, hvør ættin hjá persóninum er. Stórir dentur verður lagdur á ættartalvuna og ættarliðirnar. Her bregður *Føroyingasøga* frá. Vit fáa t.d. einki at vita um ættarbondini hjá Grími Kamban, ella hvaðani hann kom, og í ættarsambondinum hjá Gøtuskeggjum eru fleiri glopp í.

Frásøgufólkið í søgunum ger ikki vart við egnar tankar ella keldur. Frásagnarstíllurin er berligur og beinleiðis. Søgan verður borin fram sum „nakin sannleiki“. So nógv sum gjørligt verður latið upp til lesaran, sum sjálvur má gera sær niðurstøður (Skyum Nielsen 1994: 09).

Ymiskleiki

Innihaldsliga eru íslendingasøgur rættiliga ymiskar. Summar søgur byrja í Noregi og greiða gjølla frá forsøguni, áðrenn farið verður til Íslands. Aðrar byrja við, at navngivin maður búði har og har, og í næstu løtu er hann í stríði við grannan (eitt nú um jørð).

Summar av søgunum fara fram á avmarkaðum øki og eru bert um ættirnar innan hetta økið, meðan aðrar søgur so við og við fevna um so nógvvar persónar og ættir, at málini enda í Altinginum og fáa týdning fyri alt Ísland.

Verður hugsað um Føroyingasøgu, so verða ikki allar oyggjarnar nevndar, men Gøtuskeggjaættin verður lýst sum mætasta ættin í Føroyum, og ósemjurnar enda ferð eftir ferð á tingi. Ofta hava stórmenninir stóra mannfjöld við at stuðla sær. Fyrsta ósemjan, ið kemur fyri tingið í Føroyingasøgu, er stríðið ímillum Einar Suðuroying og Eldjarn Kambhøtt (*Føroyinga søga* 1995: 13), og má henda roknast sum ein avmarkað ósemja.

So hvørt sum søgugongdin líður, gerast ósemjurnar, sum í fyrsta umfari vóru avmarkað trætumál til stríðsmál, ið fáa týdning fyri alt Føroyaland. Sum dømi kunnu nevast sættarmálið ímillum Trónða og Sigmundur eftir avgerð Hákun jalls (*Føroyinga søga* 1995: 60) og ósemjan um siðskiftið (*Føroyinga søga* 1995: 73).

Eyðkenni fyri søgugongd

Hóast munur er á, hvussu víðfevndar søgurnar eru, so eru nøkur fóst eyðkenni fyri søgugongdina, og hvussu hon er skipað.

Vanliga verður ein íslendingasøga býtt upp í triggjar høvuðspartar. T.e. forspæl, høvuðsgongd og eftirspæl. Hesir triggir partar skipa seg í seks skeið:

1. Inngangur (greitt verður frá persónum og ættum)
2. Stríð (mótsetningur tekur seg upp og kemur til sjóndar)
3. Hædd (stríðið harðnar/ klimaks)
4. Hevnd (spenningur losnar)
5. Semja (tey, sum eftir liva, royna at sættast)
6. Eftirsløð (hvat síðani hendi)

(Skyum Nielsen 1994: 19)

Persónar

Høvuðspersónarnir í søgunum eru altíð menn, ið eru høvdingar ella stórbøndur, ella teir eru synir hjá høvdingum ella stórbóndum. Sera vanligt er, at høvuðspersónar fara langferðir (ofta til Noregs) at vinna sær virðing og fæ. Teir koma ofta í samband við kongshirðina og fara í víking. Hesar ferðir kunnu nevnast menningarferðir ella manndómsroyndir. Ofta er talan um ungar menn, sum skulu vísa, hvør stirðil og dugur er í teimum (og ættini), fyri síðan at læra at bera seg at sum heiðursmenn, ið hava rætt til tign og mæti. Síðani fara hesir heim aftur til ættina við fæi og æru og verða tá sæddir sum fullgildir menn, ið giftast og seta búgv og finna sína rók í samfelagnum.

Í Føroyingasøgu kenna vit hetta fyrbrigdi ígjøgnum Sigmund. Hann fer úr Føroyum til Noregs sum drongur og kemur aftur til Føroya sum maður at bjarga ættaræruni. Hann leitar upp Hákun jall, sum pápin, Brestir, hevði verið hirðmaður hjá (*Føroyinga søga* 1995: 38). Í nøkur ár er Sigmundur í víking víða um og vinnur sær virðing, álit og fæ. Hann vendir so aftur til Føroya at vinna tann sessin og ta æruna, ið faðirin misti. Sagt verður í Føroyingasøgu, at *ikki hevði maður komið til Føroya so mætur sum hann* (*Føroyinga søga* 1995: 58). Sigmundur var tá klæddur og gjørdur út við øllum tí, ið sømir seg røttum høvdinga.

Kvinnurnar hava týðandi leiklutir í søgunum, tó at tær ikki hava javnrætt og mugu lýða menninar. Tær eru ofta rótin til stórhendingar. Hjá kvinnum eins og monnum gongur æran og ættin fram um alt annað, og tað eru ofta tær, ið eggja til, at blóðhevnd verður framd fyri at fremja æruna.

Í Føroyingasøgu verða fleiri kvinnur nevndar við serligari virðing. Vit hoyra um Turið, húsfrú Sigmundar, at hon *tekur til vápna og er ikki minni*

dugandi enn ein og hvør kallmaður (Føroyinga søga 1995: 90). At kvinnur hava vápnaforleika er ikki vanligt í íslendingasøgum. Turið brúkar snildi at verja búsetrið og ættina og fær soleiðis forðað eldáseting, tá Sigmundur er flýddur. Turið verður lýst sum ein megnarkvinna.

Dóttirin, Tóra Sigmundardóttir, hevur eina serstøðu – ikki bara í Føroyingasøgu, men í íslendingasøgunum yvirhøvur. Tá ið Tróndur ber upp bønarorð fyri Leiv, ið vil hava Tóru til konu, svarar hon sjálv fyri seg. Og hon setur treytir við. Hon vil hava greitt at vita, hvør drap pápa sín (Føroyinga søga 1995: 97). Aftur tá ið Tórður Lági ætlar sær Turið megineinkjuna sum konu (Føroyinga søga 1995: 132), veit Tóra ráð og tekur stórar avgerðir við víðfevndum avleiðingum (Føroyinga søga 1995: 134). Hon tekur dystin upp við Trónða og vinnur á honum. Søgan sigur tó, at *eftir hetta fer Leivur heim og verður víða gitin av hesum verkum* (Føroyinga søga 1995: 142). Henda útsøgnin stendur eftir, at lesarin hevur fylgt telvingini hjá Tóru, og at alt er farið fram, sum hon hevði ætlað. Og um Tóru verður á somu síðu sagt, at *hon tóktist allar sínar dagar at vera eitt rætt konubrot*.

Tóra hevur somu persónseyðkenni sum eitt hævdingaevni, og er tann, ið endar stríðið í Gøtuskeggjaættini og tryggjar friðin, tó at hon er kvinna.

Søgustíllur

Nøkur eyðkenni eru fyri søgustílin. Málið er gerandisligt. Kemur eitt hvørt fyri fleiri ferð, so verður sama orðið brúkt. Stíllurin er berligur. Einki óneyðugt verður sagt, einans tað, ið er neyðugt at hava kunnleika til fyri at skilja søgugongdina. Ongar langar náttúrulýsingar eru. Gerðir verða lýstar uttan viðmerkingar og stødutakan. Frásøgufólkið sigur ongantíð *eg ella vit*, men fjalir seg aftanfyri tað, sum *fólk søgdu* ella hvør *vanlig hugsan* var. Søgugongdin verður lýst, sum var hon óreingiligur veruleiki. Hetta gevur søgunum myndugleikadám. Tað, ið sagt verður um persónar, er tað, sum eygað sær ella oyrað hoyrir. Gitt verður ikki, hvat ið persónar hugsa ella kenna. Hugsanir og kenslur koma bara fram í tann mun, ið til ber at vísa tær í søgdum orðum ella í gerðum.

Freistandi er at halda, at søgustíllurin kann vera merktur av, at fólk livdu so nær og tætt uppat hvør øðrum í miðöldini. Tað kravdi ómetaliga nógv av hvørjum einstøkum at liva saman 20 – 30 fólk á einum garði, at hava virðing hvør fyri øðrum, at vera bundin hvør at øðrum og at liva í sátt og semju við grannar. Vanliga er ikki neyðugt at brúka so nógv orð, og mangt er undirskilt, tí fólk kennast væl og vita nógv um hvør annan. Málið verður tí treytað av tí, at tað skal nýttast í einum læstum samfelagi.

Eitt annað eyðkenni er eisini at *gera ov lítið av*, eisini nevnt *litote*, sum merkir, at okkurt verður sagt við at nokta ta mótsettu útsøgnina.

Trý hugtök: ættin, æran og lagnan

Ættin stendur omanfyri einstaka menniskjað í íslendingasögum. Øll liva innan samfelagsligar karmar, ið skerja teirra persónliga frælsi munandi. So leingi ein persónur virkar í samsvar við skyldur og karmar, er hann vardur av felagsskapinum. Persónligu áhugamálini mugu víkja fyri felags viljanum í ættini. Innan ættina er ein tignarstigi, ið øll mugu virða. Konufólkið má lýða mannfólkið, synir mugu virða ovastan í ættini, dötur mugu gera eftir boðum frá faðirinum ella onkrum øðrum í hansara stað. Ættin er tann stovnur, ið varðveitir ognarrættin til jørðina, tænastrúfólk, trælir og vald.

Íslendingasøgan nevnir sjáldan *æruna* beinleiðis, men melur alla tíðina um hana við hugmyndum um virðing, heiður, reystleika og dirvi. Tey flestu kenna helst tey tvey ørindini í Hávamáli, nr. 76 og 77, soljóðandi í føroyskari týðing eftir Regini í Líð:

76. Doyr fæ,
doyggja frændur,
doyggi eg sjálvur samur;
men ámæli
doyr aldri
honum, tað fræga fær.

77. Doyr fæ,
doyggja frændur,
doyggi eg sjálvur samur;
eitt eg veit,
sum aldri doyr,
dómur um deyðan mann.

Í hesum báðum ørindunum endurspeglast, hvussu týðandi æra og skotsmál vóru í víkingatíðini.

Einstaka menniskjað í íslendingasøguni er ongantíð einsamalt, men frá tí, tað verður borið í heim, er tað partur av eini heild, har ættarbond, skyldur, vónir, reglar og lógir hava alstóran týðning. Einstaka menniskjað dregur altíð alla ætt sína við sær, bæði í góðum og ringum. Tí verður hugsað um eignað umdømi og orðið, ein fær á seg, áðrenn nakað verður gjørt, og enntá áðrenn nakað verður sagt (Skyum Nielsen 1994: 25). Vert er at hava í huga, at landið var lítið bygt og langt var ímillum garðarnar, – ein dagsferð var ikki hildin at vera nøkur long ferð –, og sambandið við ikki bara húsfolk,

men eisini ætt og grannar, hevði ómetaligt at siga fyri hvønn einstakan. Hvør einstakur var minni verdur enn tær lógir, ið ráddu hansara lívi.

Í Føroyingasøgu fáa vit at vita í sambandi við bardagan í Stóru Dímun, tá ið Brestir og Beinir falla, at *Brestir var trimum monnum at bana, áðrenn hann drap Havgrím, og Beinir hevði vigið tveir menn* (Føroyinga søga 1995: 19). Her verður æran ikki beinleiðis nevnd, men upplýsingin um, hvussu væl høvdingarnir megnaðu at verja seg, áðrenn teir fullu, tænar báðum tveimum til heiðurs og æru og vísir bæði dirvi og reystleika og er við til at geva teimum gott eftirmæli. Og tá ið Tróndur mælir til í sama viðbragdi at taka dreingirnar av døgum (Føroyinga søga 1995: 19), so er tað tí, at hann óttast hevndina, tá ið dreingirnir koma til mans, og teir fara at kenna seg noyddar at bøta um ættaræruna.

Lagnan er triðja hugtakið, ið hevði alstóran týðning. *Lagnan* var viðurkend sum tilverutreyt, sum nakað, ein ikki kundi skáka sær undan ella gera nakað við, men sum ein noyddist at taka á seg og geva seg undir (Skyum Nielsen 1994: 25).

Íslenska samfelagið í søgutíðini

Stutt eftir, at Ísland var bygt, skaptist eitt samfelag, sum var býtt upp í smáoki við fríbóndanum sum miðdepli. Í 18. øld vóru hesi smáoki 164 í tali, og hildið verður, at hetta talið hevur verið støðugt heilt frá landnámstíðini.

Fólkið livdi í garðsfelagsskapum, sum vaks burtur úr skipsfelagsskapinum. T v.s. at tey, sum ferðaðust saman til Íslands, eisini búsettust saman. Hesin bólkurin taldi á leið 20 – 30 fólk. Talan var um bónda og húsfólk hansara saman við tænastrálarum og møguligum trælum. Ovastur í tignarstiganum á garðinum var bóndin. Hann var eisini miðdepilin á garðinum saman við ættfólkum sínum. Bóndin og konan høvdu ofta sera nógv ættarbónd, sum góvu teimum fyrimunir, men eisini skyldur viðvíkjandi arvi og hevnd.

Ikki øll í samfelagnum høvdu sama rætt. Ánarar ráddu yvir tænastrálarum, fríbøndur yvir trælum, menn yvir konum, sum teir vóru í hjúnalagi við ella í ætt við.

Í íslenska niðursetusamfelagnum var lóggevandi og dømandi vald, men einki úttinnandi vald. Tí var ikki nóg mikið at fáa viðhald í einum máli. Hin einstaki mátti sjálvur úttinna ella seta dómin í verk, tí eingin fúti og

engin lögregla var. Hetta var ein veikleiki í samfelagsskipanini; tað bera søgurnar týðilig boð um. Ættir lógu í stríði hvør við aðra í ára tiggju.

Eftir at Ísland var kristnað umleið ár 1000, vaks ognin og valdið hjá kirkjuni. Áhaldandi stríðið ímillum stórmenn og kirkjuna og stórmannaættir tærði samanhalðið, og miðskeiðis í 13. øld var tvídrátturin ímillum seks tær mætastu ættirnar vorðin so stórir, at norski kongurin fekk fyrimunir av ósemjuni og kundi leggja landið undir norsku krúnuna (Skyum Nielsen 1994: 15).

Heimildir um íslendingasögur:

Føroyinga søga / Sven Havsteen-Mikkelsen teknaði; Bjarni Niclasen týddi; Jørgen Haugan skrivaði eftirmæli. Tórshavn: Føroya skúlabókagrunnur, 1995 - 148 s

Hávamál (tala hins høga). Regin í Líð føroyskaði. 1945.

Meulengracht Sørensen, Preben. 1992. *Fortælling og ære. Studier i islændingesagaerne*. Oslo. Universitetsforlaget.

Turið Sigurðardóttir: *Hugtøk í bókmentafrøði*. Ungu Føroyar 2009.

Um íslendingasögur eftir Erik Skyum Nielsen. Inngangur í „Gísla søga Súrssonar“. Lagt til rættis: Jonhard Mikkelsen. Sprotin : Føroya Skúlabókagrunnur 1994.